

ایستارهای شالیکاران پیرامون تغییر الگوی کشت از برنج به مرکبات: پژوهشی بر مبنای روش کیو

ذکریا محمدی تمری، مصطفی احمدوند*، و صدیقه قاسمی^۱

(تاریخ دریافت: ۹۲/۱/۲۴؛ تاریخ پذیرش: ۹۲/۹/۱۰)

چکیده

جامعه‌ی کشاورزی نظیر سایر جوامع، به دلایل مختلفی پیوسته در حال تغییر است و این تغییرات بستگی به بهره‌برداران و نگرش‌های آنان دارد. بنابراین، شناسایی این نگرش‌ها برای درک رفتار اجتماعی کشاورزان، بسیار حائز اهمیت است. در این پژوهش نیز با رویکردی اکتشافی و با استفاده از روش کیو، به واکاوی و دسته‌بندی نگرش شالیکاران شهرستان سوادکوه (استان مازندران) نسبت به تغییر الگوی کشت از برنج به مرکبات پرداخته شد. برای این منظور، گروهی از شالیکاران این شهرستان به صورت هدفمند انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفتند. ابزار گردآوری اطلاعات، شامل ۶۰ کارت کیویی (۶۰ گویه) بود که بعد از ارزیابی فضای گفتمان تهیه شد. شالیکاران با مطالعه نظرات درج شده در کارت، آن‌ها را در قالب طیف امتیازدهی کیو در سه دسته موافق، مخالف و بی‌نظر دسته‌بندی کردند. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های کیو، از نرم‌افزار PQmethod استفاده شد که ابزاری قدرتمند جهت شناسایی و دسته‌بندی الگوهای نگرشی متفاوت نسبت به یک پدیده می‌باشد. نتایج نشان داد که دسته‌بندی کارت‌های کیویی در سطح ۰/۰۱ معنادار بود و این بدان مفهوم است که نگرش شالیکاران مورد مطالعه قابل تفکیک و دسته‌بندی می‌باشد. فزون بر آن، یافته‌های حاصل از آرایه‌های عاملی و امتیازهای استاندارد شده‌ی آن، نشان داد که نگرش شالیکاران در چهار الگوی نگرشی هم‌گرا به تغییر، واگرا به تغییر، بازنگران به تغییر و بی‌تفاوت به تغییر قابل تفکیک می‌باشند. بنابراین، پیشنهاد می‌شود مسئولین کشاورزی منطقه با سازوکارهایی مناسب، این نگرش‌ها را سازماندهی، هدایت و کنترل کنند، تا یکپارچگی کشت و افزایش تولید برنج در منطقه فراهم آید.

واژه‌های کلیدی: ایستار، الگوی کشت مرکبات، روش کیو، شالیکاران، سوادکوه.

۱ - به ترتیب دانشجوی کارشناسی ارشد، استادیار، و دانشجوی دکترا، گروه مدیریت توسعه روستایی، دانشکده‌ی کشاورزی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران.

*- مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: mahmadvand@yu.ac.ir

مقدمه

دیگر، باید به این موضوع توجه داشت که شالیکاران چه نگرش و دیدگاهی به تغییر الگوی کشت دارند. قبل از پاسخ به این پرسش، ابتدا باید به چیستی نگرش و عقیده و ارتباط این دو با هم پی برد، که به این منظور مفاهیم و تعاریفی ارائه می‌گردد. واژه‌ی نگرش، معادل‌های فارسی متعددی مانند طرزتلقی، وجهه‌نظر، بازخورد، وضع روانی، ایستار و گرایش دارد، ولی اکنون اصطلاح نگرش یک اصطلاح عامه‌پسند شده و به اشکال مختلفی تعریف می‌شود و در یک تعریف کلی، نگرش عبارت است از یک سازه‌ی فرضی که به صورت مستقیم قابل مشاهده نیست و بیشتر با اظهارات کلامی و رفتاری همراه است (ترکان و کجباف، ۱۳۸۷). از طرف دیگر، در یک تعریف ساده و رسا، باورها و اندیشه‌هایی هستند که فرد به درستی و حقانیت آن‌ها اعتقاد دارد (پارسا، ۱۳۸۳). نگرش سازمانی باثبات از ادراک و شناختی نسبی درباره جنبه خاصی از دنیای یک فرد است. در مفهوم وسیع‌تر، باورها دربرگیرنده‌ی شناخت یا دانسته‌ها هستند. عقیده و نگرش دو جنبه مکمل یک فرآیند هستند. نخستین، از پویایی و زمینه‌های عاطفی بیشتری برخوردار است و دومی، بیشتر جنبه عقلانی و گفت و شنود و ارتباط شفاهی دارد. این امر نشان‌گر آن است که نگرش و عقیده، آن‌چنان در هم آمیخته‌اند که سنجش افکار (عقاید) عمومی اغلب از طریق سنجش نگرش انجام می‌گیرد و نگرش‌های فرعی گویای این واقعیت است که چرا و چگونه یک گفت و شنود یا یک بحث منطقی قادر به تغییر عقاید نیست و تنها می‌تواند (گاهی) عقاید موجود را تقویت کند (روشلاو و ادیل، ۱۳۷۱). نگرش‌ها می‌توانند تحت تأثیر شرایط متفاوتی باشند که به برخی از مطالعات و تحقیقات علمی که گواه این مطلب بوده و در ارتباط نزدیک‌تر با موضوع این پژوهش‌اند، اشاره می‌شود. جمشیدی و همکاران (۱۳۸۹) میزان آب در دسترس، داشتن شغل فرعی، میزان دانش فنی و میزان درآمد را بر نگرش شالیکاران شهرستان شیروان و چرداول به کشت برنج مؤثر دانسته‌اند. در همین راستا، صدیقی (۱۳۸۰) در مطالعه‌ای با عنوان بررسی عوامل تأثیرگذار بر نگرش کشاورزان نسبت به توسعه‌ی کشت کلزا در استان مرکزی، به این نتیجه دست یافت که

امروزه بررسی مفاهیم اجتماعی کشاورزی و ایستارهای کشاورزان نسبت به این مفاهیم از برنامه‌های اصولی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در دنیاست، چرا که راهکار مطلوبی برای پی‌بردن به نیازها و خواسته‌های کشاورزان (مردم) و موضع‌گیری‌های هر یک از قشرهای اجتماعی نسبت به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌ها می‌باشند (خوشگویان‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸). در سطح فردی نیز، نگرش به این مفاهیم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و مطالعه و بررسی نگرش و یا به عبارت دیگر ذهنیت افراد، برای درک رفتار اجتماعی آن‌ها ضروری بوده و با آگاهی یافتن از آن می‌توان رفتار آنان را هدایت و پیش‌بینی نمود (کریمی، ۱۳۷۹). در این میان، اگر بتوان کشاورزان را به عنوان یک جامعه مدنظر قرار داد، یکی از مفاهیم مهمی که در ادبیات جامعه‌شناسی کشاورزی مطرح است، الگوی کشت و تغییرات آن است که از آن به عنوان سهم زیرکشت و نوع محصولات مختلف زراعی کشت شده در یک منطقه یاد شده و تصمیم به این که کدام محصول با استفاده از چه عوامل تولیدی، با چه روشی و به چه مقدار تولید گردد، از برنامه‌های مهم آن به شمار می‌رود. از طرفی، با در نظر گرفتن این نکته که هرگونه تغییر در الگوی کشت می‌تواند کل نظام اجتماعی بخش کشاورزی را تحت تأثیر قرار دهد (بیزدانی و همکاران، ۱۳۸۸)، چنین تغییراتی نیاز به توجه و شناخت عمیق ریشه‌های آن در میان کشاورزان و دیدگاه آن‌ها در این خصوص دارد. بنابراین، واکاوی ذهنیت و نگرش آن‌ها برای حصول این مهم، ضروری به نظر می‌رسد. بدون شک شالیکاران به عنوان یکی از اقشار مهم جامعه‌ی کشاورزی، دارای تمایلات و خواسته‌هایی می‌باشند. از آنجایی که آن‌ها می‌دانند برنج به عنوان یک محصول راهبردی برای تأمین بخش مهمی از سبد غذایی خانوار ایرانی به شمار می‌آید، مایلند به دلایلی از قبیل کسب سود بیشتر، الگوی کشت برنج را به الگوهای دیگری مانند مرکبات تغییر دهند. بنابراین، با توجه به این دوگانگی ذهنی، می‌توان به اهمیت شناسایی نگرش و ذهنیت این افراد به تغییر الگوی کشت پی برد (خوشگویان‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸). به عبارت

دیدگاه کشاورزان به تغییر کشت از برنج و مرکبات به کیوی بودند. در یک جمع‌بندی در پژوهش حاضر، برخلاف روش‌های معمول نگرش‌سنجی که اغلب این روش‌ها، به خودی خود، نگرش را به مخاطب تحمیل می‌کنند، از روش کیوی به عنوان جایگزینی برای آن‌ها، استفاده می‌شود که یک ابزار قدرتمند در آشکارسازی نگرش و عقاید افراد نسبت به یک پدیده می‌باشد و دارای رویکردی کیفی است که از نظام‌مندی روش‌های کمی نیز بهره می‌برد (خوشگویان فرد و همکاران، ۱۳۸۸). در این پژوهش تلاش می‌شود که نگرش گروهی از شالیکاران منطقه‌ی سوادکوه واقع در استان مازندران، به تغییر الگوی کشت از برنج به مرکبات مطالعه گردد و ایستارهای آن‌ها نسبت به این موضوع شناسایی و معرفی گردد. بنابراین، هدف این پژوهش کشف نگرش شالیکاران شهرستان سوادکوه نسبت به تغییر الگوی کشت از برنج به مرکبات و دسته‌بندی آن‌ها تحت الگوهای نگرشی مختلف می‌باشد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش کیوی (Q method) صورت پذیرفته است. روش کیوی، نخستین‌بار در سال ۱۹۳۵ توسط ویلیام استیفنسون (William Stephenson) ابداع شد (Anderson, 2005). این روش برای شناسایی مجموعه‌ای از اندیشه‌های فلسفی، روانشناختی، آماری و روان‌سنجی، نگرشی، عقایدی، احساسات و غیره که به تحقیق در مورد فرد معطوف است، به کار برده می‌شود (مرادیان، ۱۳۹۰). همچنین به عنوان یک روش کیفی و کمی مطلوب برای آن دسته از پژوهش‌هایی محسوب می‌شود، که هدف آن‌ها کشف نگرش گروهی از افراد است (Shinebourne, 2009).

۱- تعریف، نوع و رویکرد روش کیوی

روش کیوی فنی است که پژوهش‌گر را قادر می‌سازد، اولاً نگرش‌ها و عقاید فردی را شناسایی و طبقه‌بندی نماید، ثانیاً به دسته‌بندی گروه‌های افراد بر اساس نگرش‌هایشان بپردازد (خوشگویان فرد، ۱۳۸۶). در تعریف جامعی از روش کیوی، از آن به عنوان روشی یاد شده که برای رتبه‌بندی

اکثر کشاورزان در فعالیت‌های زراعی کشت کلزا از تسهیلات وام بانکی استفاده کردند و نگرش مثبتی نسبت به توسعه‌ی کشت کلزا داشته‌اند. همچنین بین نگرش آن‌ها و میزان مشارکت در فعالیت‌های آموزشی و ترویجی و دانش فنی رابطه‌ی معنی‌داری وجود داشت. در یک مورد مشابه، همایونی‌فر و ملک‌دار (۱۳۸۴) در پژوهشی با عنوان بررسی عوامل مؤثر بر توسعه‌ی کشت کلزا در استان مازندران به این نتیجه رسیدند که عواملی نظیر دارا بودن شغل غیرکشاورزی، اندازه‌ی مزرعه، تجربه‌ی کشت، تعداد قطعات مزرعه، شرکت در کلاس ترویجی و وضعیت دریافت یارانه از مهمترین عوامل تعیین‌کننده‌ی توسعه‌ی کشت کلزا در این منطقه به شمار می‌روند. در مورد مشابه دیگر، یزدانی و سبحانی (۱۳۸۹)، در تحقیقی با عنوان بررسی مدیریت، نگرش و دانش فنی کشاورزان کلزاکار در شهرستان قوچان، به این نتیجه رسیدند که بین نگرش کشاورزان نسبت به کشت کلزا و میزان ارتباط آنان با منابع ترویجی، رضایت‌مندی و عملکرد محصول، همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. صدیقی و احمدپورکاخک (۱۳۸۴) در پژوهشی تحت عنوان سنجش نگرش کشاورزان زعفران‌کار نسبت به تولید و توسعه‌ی کشت زعفران و بررسی مسائل و مشکلات آنان در شهرستان گناباد، به این نتایج دست یافتند که نگرش اکثر کشاورزان نسبت به کشت و توسعه‌ی زعفران نسبتاً خوب بوده و بین متغیرهای سابقه کشاورزی، میزان عملکرد و دانش فنی با نگرش کشاورزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. زعفران‌کاران کم‌آبی، نبود قیمت تضمینی مناسب برای محصول زعفران و ضعف بنیه‌ی مالی را به ترتیب از مهمترین مشکلات تولید ذکر کردند. صالحی و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی که با عنوان تحلیل دیدگاه‌های کیوی‌کاران غرب استان مازندران در خصوص عوامل تأثیرگذار بر تغییر الگوی کشت از برنج و مرکبات به کیوی در شهرستان‌های چالوس، تنکابن و رامسر انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که هفت عامل مزیت‌های اقتصادی، مدیریت عملیات زراعی، دسترسی به تسهیلات اعتباری، همسازی با شرایط زراعی محلی، مدیریت آبیاری، نیروی انسانی و انگاره‌ی اجتماعی، مؤلفه‌های تأثیرگذار بر

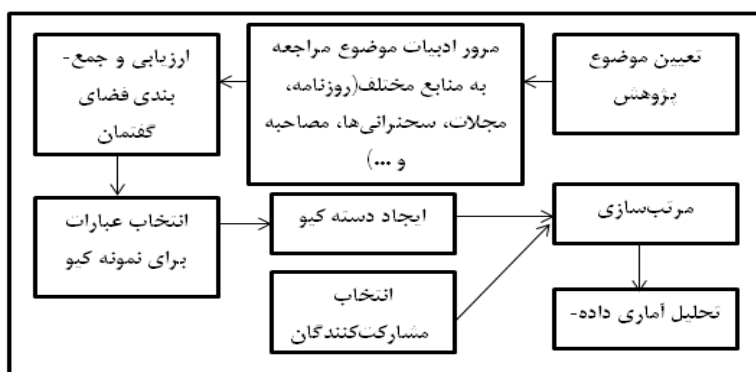
کشت، بر مبنای نتایج به دست آمده از پژوهش انجام شده و از سوی دیگر، کاربرد و استفاده عملی از یک‌سری دانش و تئوری‌های علمی نیز میسر گردیده است.

۲- مراحل اجرای روش کیو

با توجه به نگاره ۱، مراحل اجرای روش کیو در چندین مرحله خلاصه شده که در زیر شرح داده می‌شوند:

مرحله ۱: معمولاً در مطالعه کیو، موضوعی انتخاب می‌شود که عقاید مختلفی نسبت به آن وجود داشته باشد تا بتوان مطالب متنوع و گوناگونی راجع به آن گردآوری نمود که به این منظور از روش تجمیع استفاده می‌شود. در واقع این روش شامل مجموعه‌ای از مطالب متنوع و گوناگون مرتبط با موضوع تحقیق است که در میان فضای گفتمان مطرح می‌شود (van Exel & de Graaf, 2006). به عبارت بهتر، فضای گفتمان، فهرستی جامع از مطالب رایج درباره‌ی موضوع تحقیق است که می‌تواند شامل مصاحبه‌ها، نظریات سازنده، عقاید شخصی، یادداشت‌ها، کلمات، جملات، تصاویر، فیلم‌ها، قطعات موسیقی، قطعات نقاشی و غیره باشد (خوشگویان فرد، ۱۳۸۶). بنابراین، محتویات فضای گفتمان می‌تواند هم نوشتاری و هم غیر نوشتاری باشد. عوامل نامبرده بعد از گردآوری، به عبارتهای کوتاه و مجزا تبدیل می‌شوند تا بتوان در مرحله‌ی بعدی، نمونه‌ای از عبارات یا همان نمونه‌ی کیو را از میان آن‌ها انتخاب کرد (لاجوردی، ۱۳۸۹).

گویه‌های بررسی شده (عبارت، جمله، عکس، خبر و مانند آن) با استفاده از مقیاسی شبیه مقیاس لیکرت به کار می‌رود و همبستگی بین پاسخ‌های افراد مختلف به این رتبه‌بندی معطوف می‌شود. در این روش گویه‌های بررسی شده بر روی کارتهایی که به کارتهای کیو موسوم هستند، نوشته یا چاپ می‌شوند و در اختیار پاسخگویان قرار می‌گیرند و به ترتیبی که محقق تعیین می‌کند، بر روی کارتهای مقیاس لیکرت توزیع می‌شوند، به صورتی که توزیع فراوانی‌ها شبه‌نرمال باشد (مرادیان، ۱۳۹۰). روش کیو، روشی کمی و کیفی است و در این روش، نمونه‌ها به صورت هدفمند انتخاب می‌شوند، به عبارت دیگر، نمونه از میان افرادی انتخاب می‌شود که ارتباط خاصی با موضوع تحقیق دارند و یا دارای عقاید ویژه‌ای هستند (Watts & Stenner, 2005). از آنجایی که باید در این روش، نگرش و ذهنیت افراد را کشف نمود و اندیشه‌ها و فرضیه‌های جدید و مفید را در مورد پژوهش بررسی کرد، رویکرد پژوهش، اکتشافی است. از سوی دیگر، برخلاف روش‌های کمی، مطالعات کیو، اطلاعاتی درباره‌ی توزیع متغیرها به دست نمی‌دهند تا بتوان راجع به تعمیم‌پذیری آن‌ها به جامعه بحث نمود، بلکه در مورد وجود نگرش‌ها و عقاید و ذهنیت‌های مختلف بحث می‌کند (خوشگویان فرد، ۱۳۸۶). بنابراین، این پژوهش از نظر هدف، توسعه‌ای- کاربردی است، زیرا از یک سو به طور نظام‌مند با هدف کشف نگرش شالیکاران به تغییر الگوی

نگاره ۱- گام‌های اجرای پژوهش با روش کیو (منبع: خوشگویان فرد، ۱۳۸۶)

باید بین ۴۰ تا ۹۰ باشد (کرلینجر، ۱۳۷۶). بنابراین، در این پژوهش از مجموع ۲۶۰ گویه به وجود آمده از فضای گفتمان و بعد از انجام یک روایی توسط خبرگان و صاحب نظران دانشگاهی، شامل اهمیت وضوح گویه‌ها، کوتاهی و مبهم بودن آن‌ها، حذف عبارات مشابه و تکراری، ۶۰ گویه به عنوان نمونه‌ی کیو انتخاب و تلاش شد، گویه‌ها تا حد امکان، نظرگاه‌های متفاوت را به تغییر الگوی کشت نشان دهند، تا بتوان به کمک آن‌ها، نگرش شالیکاران را به شکلی شفاف شناسایی نمود. با توجه به فضای گفتمان پژوهش و آنچه شرح داده شد، این فضا در جدول ۱ خلاصه شده است.

مرحله ۳: در این مرحله از میان ۴۵ نفری که در فضای گفتمان شرکت کرده بودند، تعداد ۳۰ نفر از آن‌ها که به عنوان نخبگان جامعه‌ی کشاورزی بوده و همچنین رهبری فکری و اجتماعی جامعه را بر عهده داشته و از تجربه‌ی کافی در زمینه‌ی تغییر الگوی کشت برخوردار بودند، به عنوان نمونه برای مشارکت در مطالعه‌ی کیو انتخاب شدند.

مرحله ۴: بعد از انتخاب مشارکت‌کنندگان، مرحله‌ی مرتب‌سازی و دسته‌بندی گویه‌های کیو توسط آن‌ها انجام گرفت. مرتب‌سازی کیو فنی است که برای گردآوری داده‌های مطالعه‌ی کیو بکار می‌رود (مراذیان، ۱۳۹۰).

مرحله ۲: بعد از تجمیع و ارزیابی فضای گفتمان تحقیق، باید نمونه‌ی کیو را از میان آن‌ها انتخاب کرد. نمونه باید معرف فضای گفتمان باشد (لاجوردی، ۱۳۸۹) و به عبارت دیگر ابعاد مختلف تجمیع را منعکس سازد. به این منظور به نمونه‌ی کیوی مطلوب نیاز است. برای حصول به نمونه‌ی مطلوب، نوعی تقسیم‌بندی وجود دارد که به دو دسته‌ی کیو با ساختار و بی‌ساختار طبقه‌بندی می‌شود. در نمونه‌ی کیو با ساختار، عبارات در چند طبقه جای می‌گیرند و از این‌رو باید به این طبقه‌بندی در انتخاب نمونه کیو توجه نمود تا با انتخاب عبارات از تمام طبقات، از معرف بودن نمونه کیو اطمینان حاصل شود (Mckeown & Thomas, 1988). در نمونه‌ی کیو بی‌ساختار فرض بر این است که عبارات دارای طبقه‌بندی نیستند و یا طبقه‌بندی اهمیتی در انتخاب نمونه‌ی معرف ندارد. بنابراین، یک نمونه‌ی کیو که با موضوع تحت بررسی به اندازه‌ی کافی تناسب دارد، برای اجرای مطالعه‌ی کیو کافی است. در این پژوهش نیز از نمونه‌ی کیو بی‌ساختار استفاده شد. فزون بر آن، فضای گفتمان از طریق مصاحبه با ۴۵ نفر از شالیکاران خبره به عمل آمد. تعداد زیادی گویه از این مصاحبه‌ها به دست آمد که به فضای گفتمان نیز اضافه شد. لازم به ذکر است که تمامی گویه‌های فضای گفتمان از صافی نظر مشارکت‌کنندگان نیز عبور کردند. از لحاظ ثبات و پایایی آماری نیز تعداد نمونه گویه‌های کیو

جدول ۱- فضای گفتمان پژوهش

فضای گفتمان	منابع و مراجع
گفتاری	گویه‌هایی که از طریق مصاحبه با ۴۵ نفر از شالیکاران صاحب‌نظر بدست آمد، در این فضا جای گرفتند که پس از ارزیابی این فضا، ۳۰ گویه مختلف به عنوان گویه‌های نمونه کیو انتخاب شدند.
شنیداری	گویه‌هایی که ماحصل شنیدن از طریق رسانه‌های ارتباط جمعی نظیر، تلویزیون، رادیو، لوح فشرده آموزشی و غیره که راجع به تغییر الگوی کشت بودند، در این فضا جای گرفتند که بعد از ارزیابی این فضا، ۱۰ گویه به عنوان نمونه کیو انتخاب شدند.
نوشتاری	گویه‌هایی که از منابع نوشتاری در مورد نگرش به تغییر الگوی کشت وجود داشتند، در این فضا جای گرفتند. برخی از این منابع در زیر آورده شده‌اند: مقالات علمی پژوهشی در مورد نگرش به تغییر الگوی کشت، نشریات جهاد کشاورزی، مجلات کشاورزی، کتاب‌هایی مرتبط با نگرش، و نظریه‌های مربوط به نگرش. در نهایت از این فضا، ۲۰ گویه به عنوان گویه‌های نمونه کیو انتخاب شدند.

می‌گیرد (خوشگویان‌فرد، ۱۳۸۶). بالطبع در این پژوهش نیز از این روش آماری استفاده شد. به این ترتیب که پس از مرتب‌سازی جمله‌ها توسط تک‌تک مشارکت‌کنندگان، مرتب‌سازی هر فرد در ستونی از مجموعه‌ی داده‌ها وارد شد تا به وسیله‌ی تحلیل عاملی کیو، پردازش آماری شوند. با این روش، مشارکت‌کنندگان به گروه‌هایی دسته‌بندی شدند که دارای نگرش مشابهی هستند و همان‌گونه که گفته شد، اساس این روش محاسبه‌ی همبستگی بین افراد است؛ یعنی هرچه همبستگی بین دو مشارکت‌کننده بیشتر باشد، نگرش آن دو به هم نزدیک‌تر است. بنابراین، انتظار می‌رود افرادی که در یک دسته قرار می‌گیرند، آن‌هایی باشند که همبستگی‌هایی دو به دوی بالایی دارند. در گام بعدی امتیازهای عاملی محاسبه و بر اساس آن‌ها، آرایه‌های عاملی برای تفسیر تک‌تک عامل‌ها و یا در واقع دیدگاه‌های شناسایی شده به دست آمدند. در واقع، آرایه‌ی عاملی برآیند نظرات افراد مشابهی است که تحلیل عاملی در یک دسته جای داده است (خوشگویان‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸). در این مطالعه به منظور تحلیل عاملی کیو از نرم‌افزار PQmethod استفاده شد، که ابزاری قوی برای تحلیل داده‌های حاصل از مطالعه‌ی کیو است (Barker, 2008).

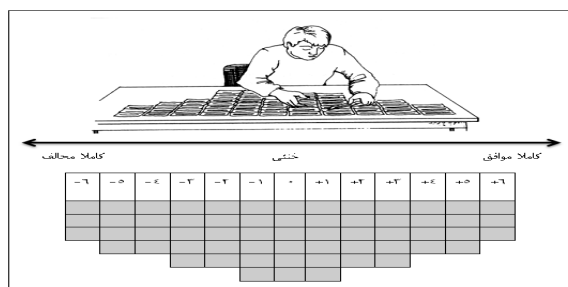
یافته‌ها و بحث

ویژگی‌های فردی مشارکت‌کنندگان

در جدول ۲، توزیع فراوانی مربوط به ویژگی‌های فردی (سن و سطح تحصیلات) شالیکاران آورده شده است.

در این مرحله، بعد از آن که ۶۰ گویه کیو روی کارت‌های کیو، نوشته شد، از مشارکت‌کنندگان خواسته شد تا میزان موافقت یا مخالفت خود را با مرتب کردن این کارت‌ها در قالب نمودار کیو که در نگاره‌ی ۲ آورده شده است، بر روی طیفی ۱۳ درجه‌ای مرتب کنند. به عبارت دیگر، از آن‌ها خواسته شد، ۲۷ گویه‌ای که با آن‌ها موافقت را در دسته‌ی موافق و ۲۷ گویه‌ای که با آن‌ها مخالفت را در دسته‌ی مخالف و شش گویه‌ای که نسبت به آن نظری ندارند را در دسته‌ی خنثی جای دهند. پس از این دسته‌بندی‌ها، مشارکت‌کنندگان ۲۷ گویه‌ی دسته‌ی موافق را با یکدیگر مقایسه کرده و آن‌ها را بر حسب میزان موافقت، مرتب کردند و به همین صورت برای دسته‌ی مخالف. این نوع دسته‌بندی‌ها بر اساس هدف‌های هر تحقیق، تفاوت می‌کند، ولی توزیع‌های کیو و ساخت طیف تا اندازه‌ای جنبه‌ی دلخواه دارد (کرلینجر، ۱۳۷۶).

مرحله‌ی ۵: یکی از قابلیت‌های روش کیو، برخورداری از امکانات تحلیلی می‌باشد، که مهم‌ترین آنها آرایه‌های عاملی است (کرلینجر، ۱۳۷۶). یک آرایه‌ی عاملی، دسته‌بندی کیویی است که از نتایج تحلیل عاملی ساخته شده باشد، به عبارت بهتر بازسازی و مرتب‌سازی گویه‌های کیو برای هر عامل بر اساس امتیازهای عاملی آن می‌باشد و تفسیر روشنی از آن عامل می‌دهد. تحلیل عاملی کیو، اصلی‌ترین روش آماری برای تحلیل ماتریس حاصل از داده‌های کیو است. مبنای این روش نیز همبستگی بین افراد است و از بُعد آماری همان تحلیل عاملی است و شامل استخراج عامل‌ها، چرخش آن‌ها و محاسبه‌ی امتیازهای عاملی می‌باشد، ولی برخلاف تحلیل عاملی عادی، تحلیل بر روی افراد به جای متغیرها صورت

نگاره‌ی ۲- نمودار کیو و نحوه‌ی مرتب‌سازی عبارات

۱۳۸۸). از آنجایی که در این پژوهش کشف نگرش‌های مختلف مدنظر است و رویکرد اکتشافی است، بنابراین، از روش واریماکس استفاده شد و چهار عامل استخراج شده به وسیله‌ی آن چرخش داده شد. بعد از این مرحله نوبت به تفسیر عامل‌ها می‌رسد، اما قبل از آن باید به معناداری عامل‌ها پی برد. به این منظور دو مرحله وجود دارد: الف) در مرحله‌ی اول برای پی بردن به معناداری عامل‌ها، باید خطای استاندارد را محاسبه نمود که به این منظور از فرمول زیر استفاده شد (زارعیان، ۱۳۸۸):

$$SE = \frac{1}{\sqrt{N}}$$

که در این فرمول N برابر با تعداد کل گویه‌ها (۶۰) بوده که با جایگذاری در فرمول عدد ۰/۱۳ به عنوان خطا در نظر گرفته شد. سپس این عدد در عدد ثابت ۲/۵۸ ضرب شد:

$$SE = 2/58 \times 0/13 = 0/33$$

بنابراین، مشخص شد که بارهای عاملی بزرگتر از ۰/۳۳ دارای معناداری در سطح ۰/۰۱ می‌باشند که این امر در جدول ۳ نیز مشهود است.

ب) در مرحله‌ی دوم، بعد از یافتن بارهای عاملی معنادار باید پی برد که تعداد بیشتری مشارکت کننده، دست کم پنج فرد، روی آن عامل دارای بارعاملی بزرگی باشند. به این ترتیب آن عامل ذهنیت تعداد قابل توجهی از مشارکت‌کنندگان را نشان می‌دهد (زارعیان، ۱۳۸۸).

این جدول بیان‌گر این مطلب است که در این پژوهش از مشارکت‌کنندگانی با سطوح مختلف سنی و با سطح تحصیلات مختلف، استفاده شده است. بر اساس نتایج بدست آمده، میانگین سنی شالیکاران مورد مطالعه ۵۳/۷۰ سال بود. از نظر میزان تحصیلات نیز حدود نیمی از آنان (۴۳/۳) کم سواد و یا بی‌سواد بودند.

یافته‌های حاصل از نرم‌افزار PQ Method

همان‌طور که ذکر شد، در این پژوهش به منظور تحلیل داده‌های حاصل از مطالعه‌ی کیو از نرم‌افزار PQ Method استفاده شد، که تحلیل در این نرم‌افزار در چند مرحله صورت می‌گیرد که به صورت زیر شرح داده خواهد شد: ۶۰ گویه کیو که برای مطالعه در این پژوهش در نظر گرفته شده بودند با همان ترتیب مورد نظر پاسخگو به نرم‌افزار وارد شدند و سپس رتبه‌بندی‌های انجام شده نیز با برجسب معینی وارد نرم‌افزار گردیدند. پس از آن، به منظور استخراج عوامل از روش سینتروئید استفاده شد که این روش مورد تأکید بنیان‌گذار این روش یعنی استیفنسون بود. استیفنسون بر این باور است که تعداد عوامل استخراج شده به دست محقق می‌باشد. بر این اساس، چهار عامل استخراج شد. آن‌گاه، نوبت چرخش عوامل حاصل از سینتروئید است. به این منظور دو روش چرخش عاملی واریماکس و قضاوتی در این نرم‌افزار وجود دارد که چرخش واریماکس رویکرد تحلیلی اکتشافی و چرخش قضاوتی دارای مبانی نظری است (زارعیان،

جدول ۲- ویژگی‌های فردی شالیکاران

ویژگی	فراوانی	درصد	میانگین	انحراف معیار
سطح تحصیلات	بی‌سواد	۹	۳۰	
	ابتدایی	۴	۱۳/۴	
	راهنمایی	۷	۲۳/۳	۱/۳۹
	دبیرستان	۷	۲۳/۳	
سن	دانشگاهی	۳	۱۰	
	۳۲-۴۹ سال	۱۱	۳۶/۷	
	۵۰-۶۲ سال	۱۲	۳۹/۹	۱۰/۲۶
	۶۳-۷۵ سال	۷	۲۳/۴	

جدول ۳- ماتریس عاملی و معناداری عامل‌های استخراج شده

رتبه‌بندی کیو افراد	عامل ۱	عامل ۲	عامل ۳	عامل ۴
رتبه‌بندی شماره ۱	†۰/۵۴	-۰/۰۸	-۰/۱۱	-۰/۲۶
رتبه‌بندی شماره ۲	†۰/۳۶	-۰/۰۲	۰/۰۸	۰/۲۰
رتبه‌بندی شماره ۳	†۰/۷۰	-۰/۱۷	۰/۱۳	-۰/۰۹
رتبه‌بندی شماره ۴	-۰/۰۶	†۰/۴۶	-۰/۲۲	۰/۲۲
رتبه‌بندی شماره ۵	†۰/۴۵	۰/۰۸	-۰/۱۹	-۰/۰۶
رتبه‌بندی شماره ۶	۰/۲۴	۰/۳۰	۰/۰۱	-۰/۲۳
رتبه‌بندی شماره ۷	†۰/۵۴	-۰/۲۲	-۰/۱۱	۰/۲۴
رتبه‌بندی شماره ۸	۰/۱۱	†۰/۳۵	†-۰/۵۲	-۰/۲۲
رتبه‌بندی شماره ۹	-۰/۰۹	-۰/۲۱	-۰/۰۱	†۰/۳۵
رتبه‌بندی شماره ۱۰	۰/۲۷	†-۰/۳۸	-۰/۰۴	۰/۲۳
رتبه‌بندی شماره ۱۱	-۰/۱۷	†۰/۵۵	-۰/۰۸	-۰/۱۰
رتبه‌بندی شماره ۱۲	†/۵۳	-۰/۱۷	-۰/۰۷	-۰/۱۶
رتبه‌بندی شماره ۱۳	†۰/۵۹	-۰/۱۸	-۰/۱۵	۰/۰۹
رتبه‌بندی شماره ۱۴	۰/۰۲	۰/۱۷	†۰/۵۴	-۰/۰۴
رتبه‌بندی شماره ۱۵	۰/۰۲	۰/۱۷	†۰/۵۴	-۰/۰۴
رتبه‌بندی شماره ۱۶	۰/۲۶	†-۰/۳۲	۰/۱۴	-۰/۰۳
رتبه‌بندی شماره ۱۷	-۰/۰۱	-۰/۰۳	۰/۰۹	†-۰/۴۶
رتبه‌بندی شماره ۱۸	†۰/۳۳	-۰/۰۴	۰/۲۰	۰/۲۷
رتبه‌بندی شماره ۱۹	۰/۰۳	۰/۲۹	†-۰/۴۵	-۰/۱۷
رتبه‌بندی شماره ۲۰	-۰/۱۴	-۰/۱۷	۰/۱۴	۰/۲۲
رتبه‌بندی شماره ۲۱	۰/۱۱	-۰/۰۱	۰/۰۹	۰/۱۵
رتبه‌بندی شماره ۲۲	-۰/۰۵	۰/۰۵	-۰/۱۷	۰/۱۹
رتبه‌بندی شماره ۲۳	-۰/۰۲	†۰/۶۹	۰/۰۵	۰/۱۰
رتبه‌بندی شماره ۲۴	†۰/۵۸	۰/۲۸	۰/۲۲	۰/۰۶
رتبه‌بندی شماره ۲۵	-۰/۰۰	۰/۱۸	۰/۱۸	†۰/۳۴
رتبه‌بندی شماره ۲۶	۰/۱۱	۰/۰۳	۰/۰۹	†۰/۵۴
رتبه‌بندی شماره ۲۷	۰/۰۰	-۰/۱۶	†۰/۴۲	†-۰/۳۷
رتبه‌بندی شماره ۲۸	†۰/۵۸	۰/۲۸	۰/۲۲	۰/۰۶
رتبه‌بندی شماره ۲۹	۰/۰۳	†۰/۲۹	†-۰/۴۵	-۰/۱۷
رتبه‌بندی شماره ۳۰	-۰/۰۲	†۰/۶۹	۰/۰۵	۰/۱۰
درصد واریانس تبیین شده	٪۱۰	٪۹	٪۶	٪۵

† معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

کرد. بدیهی است، به هر میزان که همبستگی بین عوامل کمتر باشد مبین خالص بودن عامل‌هاست، که با توجه به میزان همبستگی پایین که در جدول ۴ مشهود است، در اکثر عامل‌ها مشخص می‌گردد که این عامل‌ها متمایز بوده و نگرش متفاوتی را تبیین می‌کنند.

در این تحلیل نیز با توجه به علامت‌گذاری نرم‌افزار در عامل‌ها، این امر مشهود است. بعد از پی بردن به معناداری عامل‌ها باید از اعتبار عامل‌ها اطمینان حاصل کرد. به عبارت دیگر، باید پی برد که آیا عامل‌ها خالص بوده و هرکدام به تنهایی نگرش متفاوتی را تبیین می‌کنند یا خیر. به این منظور همبستگی بین عوامل را باید بررسی

جدول ۴- همبستگی بین عامل‌ها

عامل	عامل ۱	عامل ۲	عامل ۳	عامل ۴
عامل ۱	۱/۰۰۰۰	-۰/۰۹۲۴	-۰/۰۶۹۹	۰/۰۴۸۸
عامل ۲	-۰/۰۹۲۴	۱/۰۰۰۰	-۰/۰۹۴۴	-۰/۰۰۰۶
عامل ۳	-۰/۰۶۹۹	-۰/۰۹۴۴	۱/۰۰۰۰	-۰/۰۰۷۹
عامل ۴	۰/۰۴۸۸	-۰/۰۰۰۶	-۰/۰۰۷۹	۱/۰۰۰۰

پذیرش یا عدم پذیرش یک نوآوری به عنوان پدیده‌ای چندبعدی، بستگی به تبیین مجموعه‌ی وسیعی از الگوهای نگرشی و عقاید مختلف نسبت به این نوآوری دارد (Chang & Cheung, 2001). بنابراین، بعد از شناسایی و معرفی الگوهای نگرشی، این الگوها با نظریه‌ها و دیدگاه‌های مربوط به نوآوری و پذیرش این تغییر انطباق داده می‌شود تا بتوان چگونگی پذیرش این تغییر را در بین شالیکاران بررسی کرد.

الف- الگوی نگرشی اول؛ هم‌گرا به تغییر: با نگاهی به جدول ۶ می‌توان این‌گونه بیان داشت که به طور کلی صاحبان این نگرش، رویکرد مثبتی به تغییر الگوی کشت از برنج به مرکبات دارند و می‌توان آن‌ها را پذیرندگان این نوآوری نامید که ظرفیت پذیرش آن را در خود می‌بینند. با توجه به گویه ۴۵، آن‌ها به این دیدگاه نگرشی دست یافتند که با تکیه بر توانایی‌ها و خصوصیات فردی خود، قادرند که تغییر الگوی کشت را عملی کنند. گویه ۳۴ بیان می‌کند، آنان به این درک رسیده‌اند که الگوی جدید (مرکبات) بهتر از الگوی کشت گذشته است و با در نظر گرفتن این نکته می‌توانند الگوی کشت را تغییر دهند.

در مرحله‌ی بعد، نرم‌افزار اطلاعاتی از مشخصات عامل‌های استخراج‌شده نظیر تعداد متغیرهای (رتبه‌بندی‌های کیو)، تعریف‌کننده‌ی هر عامل، ضریب همبستگی میانگین بر هر عامل، ضریب پایایی مرکب جهت هر عامل و خطای استاندارد عامل‌ها را گزارش می‌کند (جدول ۵). لازم به ذکر است که (Brown, 1980) ضریب پایایی هر فرد با خودش را ۰/۸۰ در نظر گرفته است که به عنوان استاندارد معرفی شده و در این پژوهش نیز ضریب پایایی برای تمام عامل‌ها همان ۰/۸۰ در نظر گرفته شد. در این جدول پایایی مرکب (Composite Reliability) بیان‌گر پایایی و اعتبار عامل‌های استخراج شده می‌باشد که با توجه به آن، عامل‌ها از اعتبار خوبی برخوردارند. از طرفی هرچه پایایی بیشتر باشد خطای استاندارد عامل کمتر است که این جدول به خوبی بیان‌گر این امر می‌باشد (زارعیان، ۱۳۸۸).

دسته‌بندی و تشریح عامل‌ها

پدیده‌ی تغییر الگوی کشت به عنوان یک نوآوری در جامعه‌ی کشاورزی به‌ویژه جامعه‌ی شالیکاران محسوب می‌شود که بعد از اشاعه‌ی آن در جامعه، مواضع و نگرش‌های متفاوتی نسبت به آن پیدا می‌شود. از طرفی،

جدول ۵- مشخصات عامل‌ها

عامل‌ها				مشخصات عامل‌ها
عامل ۴	عامل ۳	عامل ۲	عامل ۱	
۶	۶	۸	۱۰	تعداد متغیرهای تعریف‌کننده‌ی هر عامل
۰/۸۰	۰/۸۰	۰/۸۰	۰/۸۰	میانگین ضریب پایایی
۰/۹۴۱	۰/۹۶۰	۰/۹۶۰	۰/۹۷۳	پایایی مرکب
۰/۲۴۳	۰/۲۰۰	۰/۲۰۰	۰/۱۶۴	خطای استاندارد عامل‌ها

جدول ۶- آرایه‌های عاملی و امتیازات عاملی استاندارد (z)

شماره گوپه	گوپه‌های موافق [†]	استاندارد (Z)	نمرات	جایگاه گوپه
۴۴	با تغییر الگوی کشت کیفیت کار کشاورزی بالا می‌رود	۲/۴۸	+۶	
۳۲	از تغییر الگوی کشتی که انجام می‌دهم رضایت کامل دارم	۱/۷۲	+۵	
۳۴	با در نظر گرفتن مزیت نسبی، الگوی کشت را تغییر می‌دهم	۱/۴۸	+۵	
۱۹	من از تشویق خانواده جهت انجام تغییر الگوی کشت برخوردارم	۱/۳۰	+۵	
۵۲	سابقه‌ی کار کشاورزی (تجربه‌کاری) مرا به تغییر الگوی کشت ترغیب می‌کند	۰/۴۸	+۲	
۴۶	با تغییر الگوی کشت، قدرت رقابت محصولات کشاورزی من در بازار بالا می‌رود	۰/۴۴	+۲	
۴۸	به طور کلی، به نظر من تغییر الگوی کشت بسیار مفید است	۰/۱۷	+۱	
۴۵	با تکیه بر پشتکار و تلاشی که دارم این تغییر الگو را انجام می‌دهم	۰/۰۴	۰	
گوپه‌های مخالف[†]				
۵	علاقمنند به دریافت آموزش‌های لازم جهت تغییر الگوی کشت می‌باشم	-۰/۳۳	-۱	
۲۸	مشاهده‌ی مشکلات کاری تولیدکنندگان مرکبات در منطقه، انگیزه‌ی تغییر الگوی کشت را در من از بین می‌برد	-۰/۷۲	-۲	
۲۱	معمولاً تغییر الگوی کشت را به شیوه‌ای که سایر شالیکاران انجام داده‌اند، به کار می‌گیرم.	-۰/۸۴	-۴	
۲۳	افرادی که دیدگاهشان برای من مهم است، مرا ترغیب به تغییر الگوی کشت می‌کنند.	-۰/۸۹	-۴	
۵۴	چون تغییر الگو کشت نیروی کار کمتر می‌خواهد، تغییر الگوی کشت را انجام می‌دهم.	-۱/۰۲	-۴	
۶	تغییر الگوی کشت نیازمند سرمایه مالی کافی است	-۱/۲۵	-۵	
۹	به محصولات فرعی برنج نیاز مبرم دارم و الگوی کشت را تغییر نمی‌دهم	-۱/۶۷	-۵	
۱۷	فقط شالیکاران مرد (به دلیل توان جسمی) می‌توانند الگوی کشت را تغییر دهند	-۱/۷۳	-۶	

[†] معنی‌داری گوپه‌ها در سطح ۰/۰۱

توجه به گوپه ۴۴، این افراد بر این عقیده‌اند که الگوی کشت جدید با کیفیت کار رابطه دارد. در راستای این باور، فارس‌بیجانی و سمعی‌نیستانی (۱۳۸۹) نیز معتقدند که نوآوری باید در زمینه‌ی تقویت جنبه‌های مختلف کیفیت نقش‌آفرینی کند و یکی از این جنبه‌ها کیفیت کاری می‌باشد. از گوپه ۴۶ این‌گونه می‌توان برداشت نمود که این گروه، رقابت بهتر محصولاتشان را در بازار، در گروه تغییر الگوی کشت می‌دانند. این عقیده با نظریه‌ی نوآوری استراتژیک مرتبط است که بیان می‌کند، خلق استراتژی‌های جدید رشد، طبقات جدید محصول، خدمات و مدل‌های گوناگون تجاری، رقابت را تقویت کرده و ارزش‌های جدیدی را برای مشتریان و بنگاه ایجاد می‌نماید (سرعتی آشتیانی، ۱۳۸۷). عقیده‌ی دیگری که این گروه دارند، در مفید بودن این نوآوری است (گوپه ۴۸). این برداشت ذهنی را می‌توان با مدل پذیرش فناوری دیویس

راجرز و شومیکر (۱۳۷۹) در نظریه‌ی نشر نوآوری و بی و همکاران (Yi et al., 2006)، ویژگی مزیت نسبی نوآوری را ذکر کرده و آن را میزان درک فرد از بهتر بودن نوآوری نسبت به ایده‌ی قبلی، تعریف کرده‌اند. همچنین این دسته از شالیکاران بر این عقیده‌اند که داشتن سابقه‌ی کار کشاورزی، ظرفیت‌های آنان را در پذیرش این تغییر بالا می‌برد (گوپه ۵۲). پیرامون این مسئله، کشاورز و همکاران (۱۳۸۹) و قربانی کلاهی و همکاران (۱۳۸۹) نیز در بررسی عقاید شالیکاران، سابقه‌ی کار کشاورزی را به عنوان عامل مهمی در پذیرش تغییر الگوی کشت جدیدی از برنج معرفی کرده‌اند. همچنین بیگدلی و صدیقی (۱۳۸۹) در بررسی پذیرش نوآوری و رفتار کشاورزان در برابر الگوهای جدید کشاورزی پایدار، این عامل را جزء عقاید کشاورزان معرفی کرده‌اند. آن‌ها درک مثبتی به این تغییر الگو پیدا کرده‌اند و به نحوی ابراز رضایت می‌کنند (گوپه ۳۲). با

ب- الگوی نگرشی دوم؛ واگرا به تغییر: با توجه به جدول ۷، صاحبان این نگرش رویکرد مثبتی به تغییر الگوی کشت ندارند و می‌توان به نحوی آن‌ها را نپذیرندگان این تغییر معرفی کرد. از گویه‌های ۸ و ۱۴ چنین برمی‌آید، که این گروه حتی به خود اجازه‌ی تفکر در این رابطه را نمی‌دهند و تحت هیچ شرایطی این تغییر را عملی نمی‌کنند، اما از آنجایی که شدیداً از گروه مرجع خود تأثیر می‌پذیرند، با وجود میل باطنی‌شان و صرفاً به خاطر مصلحت جامعه‌ی کشاورزی، حاضرند تغییر الگو را عملی کنند. در این زمینه می‌توان، مجدداً به نظریه‌ی رفتار هدایت‌شده‌ی فیش‌باین و آیزن (Fishbein & Ajzen, 1975) اشاره کرد که بیان می‌کند، رفتار یا عمل تحت تأثیر گروه مرجع می‌باشد. اما تأثیری که این گروه از شالیکاران از گروه مرجع و به ویژه گروه همکاران و شالیکاران هم‌جوار خود می‌پذیرند به مراتب قوی‌تر است. آن‌ها این تغییر را ریسکی بزرگ در کشاورزی قلمداد می‌کنند و بر این باورند که حاضر به ریسک نیستند (گویه‌های ۱ و ۳۹). در این مورد می‌توان گفت که برداشت ذهنی از ریسک یا نبود قطعیت، بر اطمینان افراد درباره‌ی تصمیم‌های گرفته شده اثر می‌گذارد، از طرفی موقعیت‌های مخاطره‌آمیز در مواقعی بروز می‌کنند که احتمال نتایج نامعلوم است (Im et al., 2008). در مورد این گروه از شالیکاران نیز می‌توان گفت که برداشت ذهنی آن‌ها از نتایج نامعلوم تغییر الگوی کشت، احتمال ریسک در آن‌ها را به صفر می‌رساند. از گویه‌های ۲۷، ۳، ۴۵ و ۲۹، این‌گونه می‌توان برداشت نمود که صاحبان این نگرش نه تنها خود علاقه‌ای به این تغییر ندارند، بلکه به سایرین هم توصیه می‌کنند که این تغییر را انجام ندهند. تا جایی که بر این عقیده‌اند، اگر به جای مسئولین کشاورزی منطقه بودند، تغییر الگوی کشت را در منطقه ممنوع می‌کردند (گویه ۲۶). این افراد از برخی محرک‌های بیرونی و درونی سخن می‌گویند که بر نگرش آن‌ها تأثیرگذار است، اما نه به حدی که بخواهند آن‌ها را در جهت این تأکید می‌کنند. همچنین اندازه‌ی مزرعه آن‌ها را به این تغییر سوق می‌دهد (گویه ۶۰). بیگدلی و صدیقی (۱۳۸۹) نیز بر این عقیده تأکید کردند. همچنین آن‌ها از تشویق

(Davis, 1993) در تعامل دانست. آن‌ها بر این عقیده‌اند که برداشت ذهنی از یک فناوری جدید، بر نگرش به فناوری تأثیر می‌گذارد. این مدل بیان‌گر این مطلب است که استفاده از یک فناوری جدید با میل به استفاده از آن تعیین می‌شود که این تمایل رفتاری بر اساس برداشت ذهنی از مفید و آسان بودن آن فناوری می‌باشد (Walter & Lopez, 2008). با توجه به گویه‌های ۱۹، ۵، ۲۳ و ۲۱، صاحبان این نگرش بر این عقیده‌اند که در این تغییر، غیر از خانواده‌ی خویش، از عوامل محرک بیرونی دیگر نظیر گروه مرجع تأثیر نپذیرفته‌اند، و اگر بنا باشد تغییر کشت را انجام دهند، به خودی خود آن را عملی خواهند کرد. در این زمینه می‌توان به نظریه‌ی رفتار هدایت‌شده‌ی فیش‌باین و آیزن (Fishbein & Ajzen, 1975) اشاره کرد. آن‌ها معتقدند که اعتقادات هنجاری و انگیزه‌ی پیروی از گروه‌های مرجع معتبر و افرادی که برای فرد اهمیت دارند، منجر به تشکیل هنجار ذهنی می‌شود. به عبارت دیگر، برداشت ذهنی از فشار اجتماعی برای اقدام به یک عمل یا رفتار یا خودداری از آن بیان‌گر چنین امری است که این نظریه در تضاد با عقیده‌ی این گروه از شالیکاران می‌باشد. اما از طرفی با توجه به ویژگی خانواده‌گرایی در عناصر خرده‌فرهنگ دهقانی راجرز، این‌گونه برداشت می‌شود که اهداف فردی به اهداف خانوادگی وابسته بوده و خانواده به عنوان تنها گروه مرجع برای کشاورزان مدنظر می‌باشد (موسوی، ۱۳۸۴) که این ویژگی برای این گروه از شالیکاران صدق می‌کند. همچنین این افراد، به برخی باورهای اقتصادی رسیدند که آن‌ها را به عنوان مشکلاتی بر سر راه تغییر الگوی کشت، نمی‌پندارند (گویه‌های ۵۴، ۶، ۹، ۲۸). صاحبان این نگرش بر این باورند که جنسیت، تأثیری در انجام تغییر الگوی کشت ندارد (عبارت ۱۷). ساکا و همکاران (Saka et al., 2005) نیز در بررسی پذیرش الگویی از کشت برنج در گروهی از شالیکاران جنوب غربی نیجریه، به این باور رسیدند که جنسیت، تأثیری در پذیرش و اجرای الگوی جدید کشت ندارد. تغییر، عملی کنند. این گروه معتقدند که آگاهی بر اخذ تصمیم قاطع در مورد تغییر الگوی کشت مؤثر است (گویه ۵۳). قربانی‌کلاهی و همکاران (۱۳۸۹) نیز بر این موضوع

مدل قابل بیان نیستند. صاحبان این نگرش نیز مانند گروه اول و در تأیید نظر ساکا و همکاران (Saka et al., 2005)، بر این باورند که جنسیت تأثیری در انجام تغییر الگوی کشت ندارد و زنان هم، به عنوان یک شالیکار، توانایی تغییر الگوی کشت را خواهند داشت (گویه ۱۷).
ج- الگوی نگرشی سوم؛ بازنگران به تغییر: صاحبان این نگرش، رویکرد مبهم و دوگانه‌ای نسبت به تغییر الگوی کشت دارند. از نگاه آن‌ها پدیده‌ی تغییر الگوی کشت امری قابل انجام بوده و توانایی این تغییر را در خود می‌بینند، اما به دلایل مختلفی این تغییر را زیر سؤال می‌برند و در برخی موارد نیز به نکوهش این امر می‌پردازند.

شرکت‌های تعاونی که در آن عضو هستند، نیز تأثیر می‌پذیرند (گویه ۵۸). همچنین از گویه ۴۶ چنین بر می‌آید که این افراد نیز مانند گروه اول، به برخی از باورهای اقتصادی رسیده‌اند که به نظر می‌رسد، این باورها سوگیرانه بوده و به علت عدم پذیرش و نفی این تغییر باشد. آن‌ها برخلاف گروه اول نظریه‌ی نوآوری استراتژیک را رد می‌کنند. از گویه‌های ۳۵، ۵۵ و ۳۳ می‌توان این‌گونه استناد کرد که این گروه از شالیکاران به دو بُعد مفید و آسان بودن تغییر الگوی کشت اعتقادی ندارند. از طرفی می‌توان با جستاری در مدل پذیرش دیویس (Davis, 1993) این‌گونه برداشت کرد که عقاید این گروه با این

جدول ۷- آرایه‌های عاملی و امتیازات عاملی استاندارد (z)

شماره گویه	گویه‌های موافق [†]	استاندارد (Z)	جایگاه گویه
۱	تغییر الگوی کشت در کشاورزی ریسک بزرگی است	۲/۰۴	+۶
۵۳	دانشم در مدیریت عملیات زراعی به من کمک می‌کند درباره‌ی تغییر الگو تصمیم قاطعی بگیرم	۱/۸۱	+۶
۱۴	با توجه به عرف جامعه‌ی کشاورزی که در آن فعالیت می‌کنم، الگوی کشت را تغییر می‌دهم	۱/۳۹	+۵
۲۶	اگر به جای مسئولین کشاورزی منطقه بودم، ترتیبی می‌دادم که تغییر الگوی کشت ممنوع شود	۱/۰۷	+۴
۸	به خاطر همسازی و هماهنگی با شرایط زراعی و محلی که از آن متأثرم، تغییر الگو می‌دهم	۰/۹۶	+۳
۲۷	تا وقتی کار کشاورزی می‌کنم، به هیچ وجه این الگوی کشت را تغییر نمی‌دهم	۰/۷۲	+۳
۶۰	اندازه‌ی مزرعه‌ای که دارم مرا به این تغییر الگو سوق می‌دهد	۰/۵۳	+۲
۵۸	شرکت تعاونی که در آن عضو هستم، مرا به تغییر الگوی کشت تشویق می‌کنند	۰/۱۵	+۱
گویه‌های مخالف[‡]			
۱۷	فقط شالیکاران مرد می‌توانند الگوی کشت را تغییر دهند	-۰/۳۲	-۱
۴۶	با تغییر الگوی کشت، قدرت رقابت محصولات در بازار بالا می‌رود	-۰/۵۱	-۱
۳۵	تغییر الگوی کشت موجب دسترسی بیشتر من به تسهیلات اعتباری و بانکی می‌شود	-۰/۷۴	-۳
۴۵	با تکیه بر پشتکار و تلاشی که دارم این تغییر الگو را انجام می‌دهم	-۰/۸۸	-۳
۵۵	رسیدن به مزیت اقتصادی اولویت اول من در هر کشتی است، خواه برنج، خواه مرکبات	-۱/۰۸	-۴
۲۹	تغییر الگوی کشت را اکیداً به سایر شالیکاران توصیه می‌کنم	-۱/۰۹	-۴
۳۳	انجام امور کشاورزی با تغییر الگوی کشت برایم آسان‌تر خواهد شد	-۱/۴۵	-۵
۳۹	از آنجایی که ریسک‌پذیرم، الگوی کشت را تغییر خواهم داد	-۱/۵۲	-۵
۳	برای تغییر الگوی کشت اشتیاق زیادی دارم	-۱/۵۸	-۶

[‡] معنی‌داری گویه‌ها در سطح ۰/۰۱

حاضرند، تحت شرایطی الگوی کشت خود را تغییر دهند (گویه‌های ۴۵، ۴۲). از گویه ۵۲ این‌گونه می‌توان برداشت

با توجه به جدول ۸، ملاحظه می‌شود که آن‌ها در برابر این تغییر اعتماد به نفس بالایی از خود نشان می‌دهند و

ذهنیت رسیده‌اند که تغییر الگوی کشت در منطقه نوعی نوآوری محسوب شده که شالیکاران جوان‌تر از آن استقبال کرده و این تغییر را عملی می‌کنند، به عبارت بهتر شالیکاران مسن، الگوی کشت خود را تغییر نمی‌دهند (گویه ۷). پیرامون این موضوع، تیرایی و حسن‌نژاد (۱۳۸۸)، فرجی و میردامادی (۱۳۸۵) و نوروزی و چیدری (۱۳۸۵) بر این عقیده‌اند که بین سن افراد و پذیرش نوآوری‌ها از سوی آن‌ها، رابطه‌ی معکوس و معنی‌داری وجود دارد. همچنین آن‌ها بر این عقیده‌اند که تا به حال این تغییر را عملی نکرده و نخواهند کرد (عبارت ۷). بیگدلی و صدیقی (۱۳۸۹) نیز بر این عقیده تأکید کرده‌اند. صاحبان این نگرش در پاسخ به محرک‌های بیرونی نظیر گروه مرجع رویکرد دوگانه و مبهمی در پیش می‌گیرند. به عنوان مثال می‌توان گویه ۲۵ را در نظر گرفت، که تأثیر گروه مرجع بر این گروه واضح است، اما در تضاد با این عقیده می‌توان گویه ۲۴ را مثال زد که از بی‌تأثیر بودن گروه مرجع حکایت دارد. همچنین از گویه‌های ۳۴ و ۳۳، مخالفت با ویژگی مزیت نسبی در نظریه‌ی نشر نوآوری راجرز و شومیکر (۱۳۷۹) و عقیده‌ی یی و همکاران (Yi et al., 2006) مشهود است. از طرفی می‌توان با جستاری در مدل پذیرش دیویس (Davis, 1993) این‌گونه برداشت کرد که این گروه نیز مانند گروه دوم، بُعد آسان بودن در این مدل را نیز رد می‌کنند. اما با نظریه‌ی نوآوری استراتژیک موافقت (گویه ۴۶). با توجه به گویه ۱۷، صاحبان این نگرش نیز همانند گروه سوم، بر این عقیده‌اند که، جنسیت عامل مهمی در تغییر الگوی کشت می‌باشد و این کار در تخصص مردان است، که این عقیده نیز برخلاف نظر ساکا و همکاران (Saka et al., 2005) می‌باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

تغییر الگوی کشت از برنج به مرکبات در شمال کشور یکی از تغییرات نگران‌کننده و چالش‌برانگیز بخش کشاورزی

نمود که این گروه نیز مانند گروه اول از سابقه‌ی کار خود در کشاورزی سخن می‌گویند (گویه ۵۲؛ موافق) که با عقاید کشاورز و همکاران (۱۳۸۹)، قربانی‌کلاهی و همکاران (۱۳۸۹) مطابقت دارد. آن‌ها برخلاف گروه دوم خود را ریسک‌پذیر قلمداد می‌کنند و خطرپذیری را از ویژگی‌های خود بر می‌شمارند و حاضرند برای تغییر الگوی کشت ریسک کنند (گویه ۳۹). اما از طرفی، رویکرد دوگانه‌ای به امر تغییر الگوی کشت دارند، که ممکن است بر روی این تغییر تأثیرگذار باشد و ذهنیتی بر خلاف چهار عبارت بالا داشته باشند. به همین علت می‌توان نام آن‌ها را بازنگران (افراد مردد) نامید (گویه‌های ۲۸ و ۵۳). همین افراد نیز به برخی از محرک‌های بیرونی معتقدند که ذهنیت آن‌ها را به تغییر الگوی کشت معطوف می‌سازد اما به روشنی مشخص نیست که آیا از این محرک‌ها تأثیر می‌پذیرند یا خیر. به عنوان مثال می‌توان گویه ۲۵ را در نظر گرفت و در تضاد با این ذهنیت گویه ۳۶ را ذکر کرد. همچنین از محرک‌هایی دیگر نیز یاد می‌کنند که تناسبی با محرک‌های یاد شده ندارند مانند، اندازه‌ی مزرعه و تعاونی در گویه‌های ۶۰ و ۵۸ که بیگدلی و صدیقی (۱۳۸۹) نیز بر این عقاید تأکید کردند. صاحبان این نگرش برخلاف دو گروه قبل، بر این عقیده‌اند، که جنسیت عامل مهمی در تغییر الگوی کشت می‌باشد و این کار از عهده‌ی زنان خارج است (گویه ۱۷) که این عقیده برخلاف نظر ساکا و همکاران (Saka et al., 2005) می‌باشد.

د- الگوی نگرشی چهارم؛ بی‌تفاوت به تغییر: با توجه به جدول ۹، صاحبان این نگرش را نیز می‌توان جزء نپذیرندگان تغییر الگوی کشت معرفی کرد که اغلب شالیکاران باتجربه‌تر (مسن‌تر) را شامل می‌شوند. اما تفاوتی که با گروه دوم دارند در این است که بر عقیده‌ی خود پافشاری نکرده و به‌گونه‌ای، بی‌تفاوتند. این گروه تنها نظر خود را اعلام می‌دارند و این ذهنیت را به کسی انتقال نداده یا القاء نمی‌کنند. این افراد دارای ذهنیتی کلی هستند و خود را افرادی با تعصب و ریسک‌ناپذیر قلمداد می‌کنند (گویه‌های ۳۷ و ۱). همچنین این افراد به این

جدول ۸- آرایه‌های عاملی و امتیازات عاملی استاندارد (Z)

شماره گویه	گویه‌های موافق [†]	نمرات استاندارد (Z)	جایگاه گویه
۴۵	با تکیه بر پشتکار و تلاشی که دارم این تغییر الگوی کشت را انجام می‌دهم	۲/۴۶	+۶
۵۲	سابقه‌ی کار کشاورزی (تجربه‌کاری) مرا به تغییر الگوی کشت ترغیب می‌کند	۲/۰۵	+۶
۴۲	دانش و تدبیر لازم جهت تغییر الگوی کشت را دارم	۱/۷۳	+۶
۲۸	مشاهده‌ی مشکلات کاری تولیدکنندگان مرکبات در منطقه، انگیزه‌ی تغییر الگوی کشت را در من از بین می‌برد	۱/۶۱	+۵
۳۹	از آنجایی که ریسک پذیرم، الگوی کشت را تغییر خواهم داد	۱/۴۴	+۵
۶۰	اندازه‌ی مزرعه‌ای که دارم مرا به این تغییر الگو سوق می‌دهد	۱/۳۷	+۵
۵۸	شرکت‌های تعاونی که در آن عضو هستم مرا به تغییر الگوی کشت تشویق می‌کنند	۰/۹۴	+۳
۱۷	فقط شالیکاران مرد می‌توانند الگوی کشت را تغییر دهند	۰/۹۱	+۳
گویه‌های مخالف[†]			
۹	به محصولات فرعی برنج نیاز مبرم دارم و الگوی کشت را تغییر نمی‌دهم	-۰/۲۷	-۱
۳۱	با توجه به وضعیت یارانه‌ها در کشاورزی، الگوی کشت را تغییر می‌دهم	-۰/۶۸	-۳
۲۵	من معمولاً آنچه را که برای جامعه کشاورزی، مانند این تغییر الگو، دارای اهمیت می‌باشد، انجام می‌دهم	-۰/۶۹	-۳
۱۳	شغل غیرکشاورزی که دارم، در تغییر الگوی کشت تاثیرگذار است	-۰/۹۸	-۴
۳۶	برای من مهم نیست که با این تغییر الگو، سایر شالیکاران درباره‌ی من چه فکری می‌کنند	-۱/۵۱	-۵
۵۳	دانشم در مورد مدیریت عملیات زراعی به من کمک می‌کند درباره‌ی این تغییر الگو تصمیمی قاطعی بگیرم	-۱/۶۰	-۵
۴۶	با تغییر الگوی کشت، قدرت رقابت محصولات در بازار بالا می‌رود	-۱/۸۹	-۶
۵۵	رسیدن به مزیت اقتصادی اولویت اول من در هر کشتی است، خواه برنج، خواه مرکبات	-۲/۱۱	-۶
۵۴	چون با تغییر الگوی کشت نیاز به نیروی کار کمتری شود، تغییر الگوی کشت را انجام می‌دهم	-۲/۲۰	-۶

[†] معنی‌داری گویه‌ها در سطح ۰/۰۱

مرکبات را از مخاطرات جامعه‌ی کشاورزی برشمرد. با این وجود، زودبازده بودن محصول مرکبات و سود کلان ناشی از آن، شالیزارهای استان را در معرض تهدید قرار داده است. از سویی، بازده کم محصول برنج، کشاورزان را به تغییر الگوی کشت و تبدیل اراضی به باغ مرکبات واداشته که در طول زمان، این تبدیل موجب تغییر کاربری اراضی کشاورزی می‌شود.

کشور است، که در حال حاضر با رشد و سرعت قابل‌توجهی در حال انجام است. در واقع این تغییر، تهدیدی است که اگر چاره‌اندیشی نشود به فاجعه‌ای بزرگ تبدیل می‌شود. به عبارت بهتر، اراضی شالیزاری از منابع تجدیدنشدنی و حیاتی بوده که در تولید محصول راهبردی برنج، نقش اساسی داشته و به دلیل وسعت کم آن در شمال کشور و به‌ویژه استان مازندران، از اهمیت غیرقابل انکاری برخوردارند. بنابراین، می‌توان تبدیل آن‌ها به باغات

جدول ۹- آرایه‌های عاملی و امتیازات عاملی استاندارد (z)

شماره گویه	گویه‌های موافق [†]	استاندارد (Z)	نمرات	جایگاه گویه
۱۷	فقط شالیکاران مرد می‌توانند الگوی کشت را تغییر دهند	۱/۷۶	+۶	
۴۶	با تغییر الگوی کشت، قدرت رقابت محصولات در بازار بالا می‌رود	۱/۷۱	+۶	
۷	شالیکاران جوان‌تر در تغییر الگوی کشت پیش‌تازند	۱/۵۴	+۵	
۳۷	یک شالیکار با تعصب هیچ وقت الگوی کشت چندین‌ساله‌ی خود را تغییر نمی‌دهد	۱/۳۹	+۵	
۱	تغییر الگوی کشت در کشاورزی ریسک بزرگی است	۰/۹۲	+۳	
۲۵	من معمولاً آنچه را که برای جامعه کشاورزی، مانند این تغییر الگو، دارای اهمیت می‌باشد، انجام می‌دهم	۰/۳۷	+۲	
گویه‌های مخالف[†]				
۳۳	انجام امور کشاورزی با تغییر الگوی کشت برایم آسان‌تر خواهد شد	-۰/۱۸	-۱	
۳۴	با در نظر گرفتن مزیت بیشتر، الگوی کشت را تغییر می‌دهم	-۰/۵۰	-۲	
۲۴	اگر کسانی که برای من مهم هستند مرا به انجام این تغییر الگو دعوت کنند، معمولاً آن را می‌پذیرم	-۱/۷۵	-۵	
۵۷	من تجربه‌ی لازم در زمینه‌ی تغییر الگوی کشت را دارم و با تکیه بر آن الگوی کشت را تغییر می‌دهم	-۱/۷۸	-۵	

[†] معنی‌داری گویه‌ها در سطح ۰/۰۱

سه دیدگاه دیگر شامل واگرا، بازنگر و بی‌تفاوت نا همسو با تغییر می‌باشند که پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- تمرکز اصلی برنامه‌های ترویجی و آموزشی می‌بایست بر دو گروه بازنگران و بی‌تفاوتان متمرکز شود، چرا که این دو گروه در آستانه تغییر الگوی کشت هستند و ممکن است به تغییر الگوی کشت واکنش مثبت نشان دهند. بنابراین، توصیه می‌شود با برگزاری کلاس‌های آموزشی و ترویجی متنوع آنان را از تغییر الگوی کشت و پیامدهای منفی آن بر توسعه کشاورزی کشور و امنیت غذایی جامعه آگاه سازند تا نسبت به تغییر واگرا شوند.

- در نظر گرفتن مشوق‌های اقتصادی مناسب نظیر خرید تضمینی، سیاست‌های حمایتی و نهاده‌ای برای شالیکاران با دیدگاه بازنگران و بی‌تفاوتان کمک شایانی به عدم گرایش این دسته از کشاورزان به تغییر خواهد داشت.

- از آنجایی که یکپارچگی الگوی کشت و عدم تغییر آن در یک منطقه و در یک سال زراعی، از سیاست‌های مهم بخش کشاورزی می‌باشد، پیشنهاد می‌شود که مسئولین کشاورزی منطقه با برگزاری کارگاه‌های آموزشی و تخصصی الگوی کشت، به‌ویژه برنج، برای شالیکاران به

با توجه به این‌که اراضی شالیزاری استان مازندران، ۴۴ درصد برنج کشور را تأمین می‌کنند، لذا هرچه سریع‌تر باید به فکر راه چاره‌ای برای جلوگیری از روند نامطلوب تبدیل و تغییر کاربری اراضی کشاورزی، و کاهش تولید برنج در شمال کشور بود. در شهرستان سوادکوه مازندران نیز این تغییر الگو هر روز به چشم می‌خورد و فزونی یافته است. لذا نگرش‌سنجی شالیکاران و باورها و پنداشت‌های ذهنی آنان در خصوص این تغییر الگوی کشت، می‌تواند گام مؤثری در ساماندهی و برنامه‌ریزی تغییر الگوی کشت از برنج به مرکبات در این منطقه باشد. بنابراین، مطالعه حاضر با هدف بررسی نگرش شالیکاران پیرامون تغییر الگوی کشت از برنج به مرکبات صورت پذیرفت. روش‌ها و فنون متفاوتی در نگرش‌سنجی وجود دارد که یکی از روش‌های نوین که می‌تواند در ترسیم نگرش‌های شالیکاران و کشاورزان مؤثر واقع شود، روش کیو (Qmethod) است. بر همین اساس در این مطالعه از روش کیو برای شناسایی و دسته‌بندی نگرش شالیکاران بهره‌گرفته شد. همان‌گونه که یافته‌ها نشان داد، پیرامون تغییر الگوی کشت از برنج به مرکبات، چهار دیدگاه وجود دارد که تنها یک دیدگاه همسو و موافق تغییر است، لیکن

کشت برنج و عدم تغییر الگو، تأثیر گذاشت. بنابراین پیشنهاد می‌شود، مسئولین کشاورزی منطقه با حمایت از این الگوهای جدید، بستر را برای تداوم الگوی کشت برنج در منطقه فراهم کنند.

نحوی واگرایی به تغییر الگوی کشت را در شالیکاران تقویت کنند.

- کشت دوم و سوم برنج در منطقه به عنوان الگوی کشتی جدید، یکی از راه‌های افزایش تولید برنج می‌باشد که می‌توان با کمک آن بر روی نگرش شالیکاران به ادامه‌ی

منابع

- بیگدلی، الف، و صدیقی، ح. (۱۳۸۹). بررسی رفتار پذیرش روش‌های کشاورزی پایدار توسط مددکاران ترویجی استان قزوین. *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی/ایران*، سال ۴۱، شماره ۳، صص. ۴۱۲-۴۰۵.
- پارسا، م. (۱۳۸۳). *زمینه روان‌شناسی نوین*. تهران، بعثت، چاپ بیستم، ص ۳۱۲.
- تبرایی، م.، و حسن‌نژاد، م. (۱۳۸۸). بررسی عملکرد و عوامل مؤثر بر پذیرش برنامه‌های ترویجی اجرا شده در مسیر فرآیند توسعه کشاورزی؛ مطالعه موردی گندمکاران شهرستان مشهد. *مجله اقتصاد و توسعه، علوم و صنایع کشاورزی*، سال ۲۳، شماره ۱، صص. ۶۸-۵۹.
- ترکان، ه.، و کجاف، م. (۱۳۸۷). نگرش چیست. *فصلنامه توسعه علوم رفتاری*، سال ۱، شماره ۱، صص. ۵۴-۴۹.
- جمشیدی، ع.، تیموری، م.، جمشیدی، م.، و سرابی، س. (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر بر نگرش کشاورزان نسبت به کاشت برنج مطالعه موردی: شهرستان شیروان و چرداول در استان ایلام. *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی/ایران*، سال ۴۱، شماره ۳، صص. ۲۹۷-۲۸۷.
- خوشگویان‌فرد، ع. (۱۳۸۶). *روشن‌شناسی کیو*. تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما جمهوری اسلامی.
- خوشگویان‌فرد، ع.، زرگر، ط.، و تجاری، ف. (۱۳۸۸). شناسایی نگرش بانوان ورزشکار نسبت به حجاب در ورزش به کمک روش کیو. *اسلام و علوم اجتماعی*، سال ۱، شماره ۱، صص. ۱۳۷-۱۲۵.
- دانایی‌فرد، ح.، کردنائیچ، ا.، و لاجوردی، س. (۱۳۹۰). ارتقای ظرفیت خط‌مشی‌گذاری کشور: گونه‌شناسی نقش کانون‌های تفکر. *مدیریت دولتی*، سال ۳، شماره ۶، صص. ۷۸-۵۵.
- راجرز، الف. م.، و شومیکر، ف. (۱۳۷۹). *رسانش نوآوری‌ها: رهیافتی میان‌فرهنگی*. ترجمه عزت‌اله کرمی و ابوطالب فنایی. شیراز: دانشگاه شیراز.
- رفیع‌پور، ف. (۱۳۷۲). *سنجش‌گرایی روستائیان نسبت به جهاد سازندگی*. تهران: نشر ارغوان.
- روشبلاو، ن. م.، و آدیل، ب. (۱۳۷۱). *روان‌شناسی اجتماعی*. ترجمه‌ی سیدمحمد دادگران. تهران: مروارید، چاپ دوم، ص ۱۲۴.
- زارعیان، آ. (۱۳۸۸). تبیین تئوریک مفهوم سبک زندگی نوجوانان پسر به شیوه‌ی کیومتدولوژی و طراحی و تحلیل روانسنجی پرسشنامه سبک زندگی نوجوانان پسر ایرانی. برگرفته از رساله‌ی دکتری تخصصی دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده‌ی علوم پزشکی.
- سرعتی‌آشتیانی، ن. (۱۳۸۷). *نوآوری استراتژیک. فصلنامه مدیریت و منابع انسانی در صنعت نفت*، سال ۲، شماره ۲، صص. ۱۷۱-۱۴۳.
- صالحی، ل.، ظریفیان، ش.، و رضوانفر، الف. (۱۳۸۸). تحلیل دیدگاه‌های کیوی کاران غرب استان مازندران در خصوص عوامل تأثیرگذار بر تغییر الگوی کشت از برنج و مرکبات به کیوی. *مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی*، سال ۱۶، شماره ۱، صص. ۴۳-۳۴.
- صدیقی، ح. (۱۳۸۰). بررسی عوامل تأثیرگذار بر نگرش کشاورزان نسبت به توسعه کشت کلزا در استان مرکزی. *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۹، شماره ۳۵، صص. ۱۵۹-۱۳۹.

صدیقی، ح.، و احمدپور کاخک، الف. (۱۳۸۴). سنجش نگرش کشاورزان زعفرانکار نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران و بررسی مسائل و مشکلات آنان (مطالعه موردی شهرستان گناباد). *مجله علوم کشاورزی ایران*، سال ۳۶، شماره ۳، صص. ۶۹۹-۶۸۹.

فارس‌سیجانی، ح.، و سمیعی نیستانی، الف. (۱۳۸۹). بررسی نقش یک پارچگی بین مدیریت کیفیت جامع و مدیریت تکنولوژی در تعیین عملکردهای کیفیت و نوآوری (پژوهشی در مورد شرکت های تولید استان مرکزی). *مجله مدیریت فناوری اطلاعات*، شماره ۴، صص. ۱۳۶-۱۷۷.

فرجی، ا.، و میردامادی، س. م. (۱۳۸۵). بررسی نقش ترویج در پذیرش بیمه محصول سیب توسط باغداران شهرستان دماوند. *مجله علوم کشاورزی*، سال ۱۲، شماره ۳، صص. ۴۸۹-۵۰۰.

قربانی کلاهی، م.، رضایی مقدم، ک.، و آجیلی، ع. (۱۳۸۹). پذیرش خشکه کاری در زراعت برنج: مورد مطالعه استان خوزستان. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، سال ۶، شماره ۱، صص. ۶۹-۵۹.

کرلینجر، ف. ن. (۱۳۷۶). اصول تحقیق در علوم رفتاری. ترجمه‌ی حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی آزاد. آوای نور، چاپ دوم، صص ۲۹۹-۳۲۰.

کریمی، ی. (۱۳۷۹). *نگرش و تغییر نگرش*. تهران. موسسه نشر ویرایش.

کشاورز، ف.، اللهیاری، م.، آذرمی سه ساری، ذ.، و خیاطی، م. (۱۳۸۹). عوامل موثر بر عدم پذیرش کشت ارقام برنج پرمحصول در میان کشاورزان استان گیلان. *مجله پژوهش های ترویج و آموزش کشاورزی*، سال ۳، شماره ۴، صص. ۹۹-۱۱۲.

لاجوردی، ا. (۱۳۸۹). نقش کانون های تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط مشی های عمومی: پژوهشی بر مبنای روش کیو (Q). *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*، شماره ۵۵، صص. ۸۷-۱۰۹. مرادیان، ف. (۱۳۹۰). *روش شناسی کیو*. کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۳۷، صص. ۹۶-۱۰۱.

موسوی، م. (۱۳۸۴). تحلیل مشارکت اجتماعی در تهران (رویکرد خرده فرهنگ دهقانی راجرز). *رفاه اجتماعی*، سال ۵، شماره ۱۹، صص. ۳۰۱-۳۲۷.

نوروزی، ا.، و چیذری، م. (۱۳۸۵). سازه های فرهنگی و اجتماعی موثر در نگرش گندمکاران شهرستان نهاوند پیرامون توسعه آبیاری بارانی. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، سال ۲، شماره ۲، صص. ۵۹-۶۹.

همایونی فر، م.، و ملک دار، م. (۱۳۸۴). بررسی عوامل موثر بر توسعه کشت کلزا در استان مازندران. *فصلنامه پژوهش های اقتصادی*، سال ۵، شماره ۴، صص. ۱۱۳-۱۲۲.

یزدانی، م.، پیردشتی، ه.، نصیری، م.، و قنبری، ع. (۱۳۸۸). نگاهی بر عوامل تأثیرگذار بر الگوی کاشت مبتنی بر برنج در استان مازندران. قابل دسترس در سایت <http://www.berenge.com/>.

یزدانی، م.، و سبحانی، ح. (۱۳۸۹). بررسی مدیریت، نگرش و دانش فنی کشاورزان کلزاکار مطالعه موردی قوچان. همایش ملی دستاوردهای نوین در تولید گیاهان با منشاء روغنی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد.

Anderson, D. (2005). Female executives in biotechnology: A contextual approach to understanding their work environments. *Journal of the International Society for the Scientific Study of Subjectivity*, 28, 34-57.

Barker, J. H. (2008). Q-methodology: An alternative approach to research in nurse education. *Nurse Education Today*, 28, 917-925.

Brown, S. R. (1980). Political subjectivity: Application of Q methodology in political science. New Haven CT: Yale University Press.

Chang, K. M., and Cheung, W. (2001). Determinants of the intention to use internet at work: A confirmatory study. *Information and Management*, 39, 1, 1-14.

Davis, F. D. (1993). User acceptance of innovation technology: System characteristics, user perception and behavioral impacts. *International Journal of Man-Machine Studies*, 38, 475-485.

- Fishbein, M. and Ajzen, I. (1975). *Beliefs, Attitude, Intension, and Behavior: An Introduction to Theory and Rresearch*. Reading, MA: Addison-Wesley. <http://www.qmethod.org/>, Accessed June 7.
- Im, I., Kim, Y and Han, H.J. (2008). The effects of perceived risk and technology type on users' acceptance of technologies. *Information and Management*, 45, 1-9.
- Mckeown, B., and Thomas, D. (1988). *Q-methodology*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Saka, J. O., Okoruwa, V.O., Lawal, B.O., and Ajijola, S. (2005). Adoption of improved rice varieties among smallholder farmers in south-western Nigeria. *World Journal of Agricultural Sciences*, 1, 1, 42-49.
- Shinebourne, P. (2009). Using Q Method in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 8, 1, 93-97.
- Stephenson, W. (1935). *The study of behavior: Q-technique and its methodology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Van Exel, J. N., and de Graaf, G. (2006). *Q-methodology: A sneak preview*. [online]. Available in: <<http://www.jobvanexel.nl>>.
- Walter, Z., and Lopez, M. S. (2008). Physician acceptance of information technologies: Role of perceived threat to professional autonomy. *Decision Support Systems*, 46, 206-215.
- Watts, S., and Stenner, P. (2005). Doing Q Methodology: Theory, method and interpretation. *Qualitative Research in Psychology*, 2, 67-91.
- Yi, M.Y., Jackson, J. D., Park, J.S. and Probst, J.C. (2006). Understanding information technology acceptance by individual professionals: Toward an integrative view. *Information and Management*, 43, 350-363.

Rice Farmers' Attitudes towards Change in Cropping Pattern From Rice to Citrus Production: A Q-Method Approach

Z. Mohammadi Tameri *, **M. Ahmadvand**, and **S.Ghasemi**¹

(Received: Apr, 13. 2013; Accepted: Dec, 31. 2013)

Abstract

Agricultural society like other societies is changing continuously due to different reasons. In this regard, the most changes depend on farmers' attitudes and beliefs. Therefore, identifying the attitude of farmers toward change in cropping pattern is an important first step in understanding their behavior. The main purpose of this research was to analyze attitudes of rice growers in Savadkooh County regarding change in cropping pattern from rice to citrus production. For this purpose, a discovery approach with the aid of Q method was used. Then, a group of farmers in the county was selected purposively. The research instrument involved 60 Q cards which were finalized with respect to the dialog space. The participants reviewed the cards and arranged them in agree, disagree and neutral categories. The PQ- method software was used to analyze the data. The software has a high ability for identifying and categorizing attitude patterns regarding a phenomenon. Findings revealed that categorizing the Q cards were significant at the 0.01 level. It means that the attitude of farmers can be categorized. The Q analysis identified four district perspectives of changing in cropping pattern, which can be described as: convergence, detergence, overview, and neutral to change cropping pattern. Therefore, it is recommended that the agricultural experts should implement suitable approaches for organizing, leading and controlling the attitude of farmers and consequently provide cropping integration and increasing rice production.

Keywords: Attitude, Cultivation pattern, Q-method. Rice farming, Savadkooh.

1-M.Sc. Student, Assistant Professor, and Ph.D. Student, Department of Rural Development Management, College of Agriproduction, Yasouj University, Yasouj, Iran, respectively.

* -Corresponding Author, E-mail: mahmadvand@yu.ac.ir.